

Hånden og ånden

Innlegg på NOR-PLUS-seminar, Syddansk Universitet,
Odense 15.-17-november 2006
Bjørn Tordsson

Å vite og å kunne

Det går en historie om etnologidoktoranden som hadde skrevet sin avhandling, om *spinning*. Historie og utvikling, redskaper fra håndtein og ulike spinnerokker like frem til den industrielle revolusjonen. Benevnelser, innovasjoner, utbreding og spredning, sosial og økonomisk betydning.

Bedømmelseskommisjonen var entusiastisk. Prøveforelesningen satt som et skudd. Første- og andreopponenten, henholdsvis økonomisk historiker og arkeolog, var ved disputasen dypt imponert: Her fantes det som var verd å vite om spinning samlet, ordnet og analysert.

Det skar seg først på eksamensmiddagen etterpå. Som et "trivelig innslag" bland alle akademiske taler hadde en familievenn tatt med en liten spinnrokk og ba doktoranden demonstrere: Kan du ikke forvandle denne ulldotten til en tråd?

Det kunne ikke doktoranden. Hadde aldri prøvd, og aldri hatt noe ønske om å lære seg. Dypt fornærmet skal hun ha sagt: "Jeg driver med vitenskap, ikke husflid."

Jeg vet ikke om historien er sann. Men den føyer seg inn i rekken av anekdoter om akademikere som *vet* men ikke *kan*. Vi har episoden om den amerikanske professoren i barskogens økologi som på en ekskursjon utenfor Uppsala skal ha gått seg vill i et skogsholt – på 200 ganger 300 meter, og glasiologen som aldri hadde vært på en bre. Eller den svenske båtforskeren som teoretisk "beviste" at vikingenes råseil ikke kunne seile mot vinden – og som fortsatt tretti år seinere, nå som professor, holder fast ved sine konklusjoner i heroisk tross mot alle kjensgjerninger. Holberg har med sin Erasmus Montanus, som kan bevise at mor Nille er en stein men ellers neppe duger til noe, tegnet et bilde som rammer mange av oss.

Å undertrykke kroppen for å befri sjelen?

Å *vite* er som kjent ikke det samme som å *kunne*. Mange har påpekt at når *vitenskapen* rein- dyrker viten, står den i fare for å skille viten fra kunnen, teori fra praksis, tankemessig forståelse fra sanselig, følelses- og handlingsbasert erkjennelse. Dette gjør noe med oss: Når ånden skilles fra hånden truer en sanselig nummenhet som frarøver verden dens kvaliteter og risikerer å gjøre mennesket emosjonelt forkrøplet.

Det finnes en merkelighet i Vestens kulturhistorie. Vår kunnskapstradisjon bygger som kjent på den filosofiske spekulasjonen i det antikke Hellas. De sosiale vilkårene for måtene å tenke, som da gjorde seg gjeldende, har preget vår intellektuelle arv.

Til disse vilkår hørte at en holdt seg med *slaver* for å utføre livets praktiske oppgaver. Arbeidet, og dermed mye av den sanselige erfaringen, var ikke bare oversett, men foraktet som noe lavt og mistenkelig. Derimot mente man at den sansefrie *tenkingen* var veien til sann kunnskap. Logikk, kvantitativ beskrivelse, søken etter bakenforliggende prinsipper i virkelighetens mangfold, ble på samme gang en måte å forstå tilværelsen på, og å opprettholde et

sosialt skille: På den ene siden samfunnets intellektuelle elite av tenkende frie *menn*, og på den andre siden de arbeidende plebeierne, populasen, allmuen.

Ordet teori kommer av ”å skue”. Tilspisset handler det om *å stå ved siden av og iaktta* hva andre gjør, og derfra å slutte seg til hvordan virkeligheten er organisert i ideenes verden og abstraksjonenes sfærer. Slik ble det etablert et skille mellom teori og praksis, som stadig har gjenskapt seg i Vestens historie. Til skillet er det blitt utviklet beslektede: mellom abstrakt tenking og sanselig erfaring, mellom sjel og kropp, mellom objekt og subjekt, mellom faktum og verdi, mellom fornuft og følelser.

På tross av pedagogenes alle reformforsøk er dette kunnskapsregimet fortsatt gjenkjennelig. Også i vår tids skole og samfunnsliv finner vi oppfatningen at sann og sikker kunnskap er noe upersonlig. Idealet om ”objektivitet” dreier ikke sjelden om å innta en distansert registrerende og kjølig interesseløs relasjon til fenomenene: tilskuerens holdning. Det som ter seg ulikt for ulike subjekter regnes som nettopp ”subjektivt”. Den subjektive er ikke til å stole på.

På lavere utdanningstrinn er en kommet langt i å utvikle en mer helhetlig tilnærming til kunnskap og menneskelig utvikling. Men jo høyere opp i skolesystemet en kommer, desto mer dreier læring seg om å sette seg inn i hva andre har tenkt ut for en, å huske, å vaske ut hva som er viktig, En blir trent i å følge fastlagte tankemønstre og å sjonglere med mer og mer abstrakte begreper.

Dette gjelder like frem til forskernivå – men her pleier krisene for alvor å melde seg, fordi den mangfoldige og brokete *virkeligheten* plutselig på ny melder seg: Hvordan skal jeg selv kunne finne ut noe nytt om verden? (Men da har en lært seg å formulere spørsmålet med andre ord: *Hvilket teoretisk grunnlag og hvilken metodisk tilnærming skal jeg velge, for å sanke og bearbeide empiriske data?*)

Demokratisert utdanning – men monopolisert kunnskapssyn?

Problemet er selvsagt ikke teoretisk utdanning i seg selv, men at en skole som bærer dette kunnskapssynet tenderer å få eneansvar for å formidle kunnskap. For ikke mer enn en eller to generasjoner siden fikk de aller fleste sin opplæring gjennom deltakelse og medansvar i hverdagens arbeid fra tidlige år. Høyere utdanning var et privilegium for en liten gruppe kondisjonerte. Lenge markerte artium grensen mellom ”de dannede” og ”folk flest”. På høgskoler og universiteter snakket professorene om de studenter i forelesningssalen som hadde en annen bakgrunn enn gjengs, som ”bondestudenter” eller ”arbeiderstudenter”.

Forskjellene når det gjelder muligheter til utdanning holdt klassesamfunnet ved like. I far- og bestefarsgenerasjonen (for ikke å snakke om mor og bestemor) fikk mange aldri mulighet til å utvikle talenter eller slukke tørsten etter kunnskap. Åpne muligheter til utdanning var derfor et gigantisk frigjøringsprosjekt: å gi alle samme vilkår, i hvert fall ved startstreken.

Men det som skjedde var ikke bare at brede grupper erobret den høyere utdannelsen. Også det omvendte kan ha blitt resultatet: At det syn på kunnskap, som lenge hadde vært knyttet til de privilegerte gruppene i samfunnet, har erobret alle samfunnsgrupper. En demokratisert skole kan bety noe i retning av et monopolisert kunnskapssyn. Alle kan og må ta del av skolens syn på kunnskap, samtidig som andre arenaer for læring – hverdagssystemene i familien, på garden, i nabolaget og i organisasjons- og foreningslivet – har mistet mye av sin betydning. Deltakelse i

liv og arbeid sammen med andre fra tidlige år er blitt et svært knapt gode, og dermed også erfaring av å lære i og gjennom egen erfaring.

Dette kan bety at det nettopp i vår generasjon på alvor skjer en omveltning i synet på hva kunnskap er, som ikke er resultatet av pedagogisk teoriutvikling eller kunnskapsteoretisk paradigmeskifte, men av samfunnsutviklingen selv. Resultatet kan være at vi, mot alle intensjoner, risikerer å få en skole og et samfunn som systematisk premierer intellektuelle trekkpapirer. Er vi i ferd å få en herskende elite av de endimensjonalt intelligente, som er dumme på en intellektuelt høgt utviklet måte? –

De som har lært seg å forstå men som ikke kan *fatte*. De som kan trekke konklusjoner men ikke *ane*, de som kan analysere men ikke *skjelne*. De som kan lage prognoser men ikke *se for seg*. De som vet men ikke *kan*.

Her må jeg komme med to presiseringer.

Jeg påstår ikke at *intellektualiteten* nødvendigvis står sterkere i dag enn tidligere. Vi kan neppe mene at vitebegerlighet og kunnskaps glede preger høgskole/universitet eller samfunns- liv i markant høyre grad i dag enn for la oss si en generasjon siden. En av den akademiske lærerens viktigste oppgaver er jo også å vekke til live en undrende og storøyd holdning til den verden vi lever i – noe av den spørrende innstilling som alle barn en gang hadde, men som for manges vedkommende tidlig i skolekarrieren sluknet hen.

Heller ikke påstår jeg at det skulle være en genuin motsetning mellom det intellektuelle livet og det sanselige og handlingsmessige. Det er selvsagt ikke slik at når det tankemessige kommer inn, må det sanselige, kroppslige og handlingsmessige gå ut – eller omvendt. Mange har påpekt at genialiteten hos forskere som Newton, Linné og Darwin i første hånd var fundert i deres sanselighet. For å si det på forskerspråk: evne til å *ta inn over seg* empirien, å skjelne kvaliteter i tilværelsen, og til å *forundres* over den – noe som hører sammen med følelsesmessige talenter – ga grunnlaget også for teoretiske nyvinninger.

Indre splittelse

Det er min oppfatning at nettopp våre fag – kroppsøving, idrett og friluftsliv – i kraft av sine egenarter burde bidra til å slå bruer mellom skillene mellom tanke, kropp, sanselighet og følelsesliv. Vi skulle kunne gi verdifulle tilskudd til den vitale kunnskapsteoretiske forskningen om det en pleier å benevne med uttrykk som praksisteori, handlingsbåren kunnskap, profesjonskompetanse eller tacit knowledge.

Men hovedforpliktelsen burde være en annen: å hjelpe mennesker til å utvikle seg helhetlig og allsidig, med kropp, tanke, følelses- og viljeliv sammenflettet og integrert. Å utvikle den *fundamentalglede* som ligger nedfelt vår kroppslige og sanselige adgang til verden.

Antakelig misser vår kritikk målet, hvis vi påstår at den moderne tilværelsen ensidig byr mennesket anledning til en abstrakt kognitiv stimulans og utvikling. Så vel kroppslig som følelsesmessig utfoldelse hører med til vårt hverdagsliv. Derimot er det betegnende for den moderne tilværelsen at det intellektuelle, det følelsesmessige og det kroppslige livet blir splittet fra hverandre. Arbeid og studier tenderer å være mer og mer intellektuelt preget. Kroppen ligger brakk mesteparten av tiden, men blir egnet intensiv oppmerksomhet under mer eller mindre pliktmessige treningsøkter. Det sanselige og følelsesmessige livet blir ofte

forvist til fritiden og i stigende grad knyttet til andrehåndsopplevelser, for eksempel bildeopplevelser via media.

På denne måte truer en indre splittelse, som innebærer at vi visstnok kan fungere på ulike måter, men allikevel ensidig i hvert øyeblikk. Livet i den moderne tilværelsen dreier seg langt på vei om å raskt veksle mellom ulike endimensjonale væremåter. Sjelden kan vi fungere helhetlig og integrert. (I skolens arbeid med ”disiplinproblemer” og å utvikle ”gode arbeidsvaner” kan vi studere hvor mye møye det koster å forvandle dette krav om selvkontroll til en vanemessig væremåte: et ytre trykk skal forvandles til en indre tilbøyelighet og rutiner for selvundertrykkelse.)

Krisesyndrom 1: Kroppen som problem

Når ånden skilles fra hånden og kroppen blir forstått som et objekt, oppstår krisesyndromer. Disse er så velkjente at de bare trenger å antydes:

Spiseforstyrrelser og overvekt griper epidemisk om seg, og slanke- og kostregimene er blitt storindustri. Psykiske og eksistensielle problemer nedfeller seg hos den enkelte i diffuse men ikke sjelden invalidiserende kroppslige plager, som patologiseres som utbrenthet, fibromyalgi, kronisk tretthet, forhøgd muskeltonus etc.

Helseregimene, herunder offisielle og halvoffisielle organer som skal gi råd om fysisk aktivitet og ernæring, bidrar på sin måte til å tegne et bilde av kroppen som et bekymringsfullt pleieobjekt, som den enkelte i første rekke har *forpliktelse* mot. Og skam i forhold til.

Forskningsresultat tyder på at ønsket om en ”attraktiv” kropp dominerer som motiv for fysisk trening. Samme ønske ligger bak bruken av forbudte og skadelige hormonpreparater hos unge gutter. De medieskaptede estetiske normene om hvordan den attraktive kroppen må se ut har en slik gjennomslagskraft, og er samtidig så fjernt fra normaliteten, at åtte av ti unge kvinner nå kan tenke seg å foreta kirurgiske inngrep på seg selv av rent kosmetiske hensyn, etter hva en riksavis i Norge nylig påsto. Det paradoksale er at hva enkeltmennesket opplever som ”estetisk” og ”attraktivt” slettet ikke trenger å være ens med hva de medieskaptede normene tilsier – allikevel synes det å være motets og medias normer vi legger til grunn for å vurdere oss selv og andre.

Når teknikkene for manipulering av kroppens ytre finnes, blir den enkelte selv fullt ut ansvarlig for å fremvise for omverdenen en kropp som får representere personligheten. Den fete, slappe og lite attraktive kroppen blir et bevis på karaktermangel og den *faste* symbolet på den fremgangsrrike personen. Idrettens diskurs, at den enkeltes *karakter dannes gjennom viljens kontroll over kroppen*, kommer her til uttrykk i sin perverterte variant.

Krisesyndrom 2: Det sanselige livets utarming

Mindre oppmerksomhet er blitt viet det forhold at *egenverdiene* i vår kroppslighet risikerer å gå tapt. Kroppen med dens sanser forbinder oss med verden med alle dens kvaliteter og er på denne måte, som ikke minst Maurice Merleau-Ponty har påpekt, selve fundamentet for menneskets erfaring av mening og hjemstedsrett i tilværelsen.

Særlig gjennom skolens biologiundervisning har vi lært oss at kroppen består av en rekke systemer – skjelettsystemet, muskelapparatet, nervesystemet etc. – som sammen utgjør en kropp,

og at denne har klare grenser til ytterverden. Vi har lært oss å forstå kroppen som et ting, et objekt med en gitt utstrekning: ”din kropp” og ”min kropp”.

Det er ikke dette kroppsbegrepet som Merleau-Ponty gjør til utgangspunkt for sin filosofi. Hos ham utgjør kroppen ikke en *ting*. Den er snarere et subjekt – ”egenkroppen” – enn et objekt. Kroppen er snarere det vi *er* enn det vi *har*, for å bruke en kjent formulering.

Videre er kroppen neppe noe *atskilt*. Den erfarende kroppen inngår alltid i en sammenheng og slutter ikke ved huden. Gjennom våre sanser er vi forbundet med verden. Klare skiller kan ikke trekkes mellom subjekt og objekt, mellom hva som er ”innenfor” og ”utenfor”.

Når jeg skrev dette og løftet blikket opp fra PC-skjermen og så ut gjennom vinduet var jeg gjennom synssansen forbundet med trærnes vuggende strid med årets første riktige høststorm. Også den andre fjernsansen – hørselen – fortalte om blåsten. Berørte jeg den ruglete overflaten på den stein som er brevpress på mitt skrivebord, er det håndens evne til å bli *berørt av* steinen, som viser seg. Huden er slik forstått ikke en grense, men tvert imot noe som utvider meg til å innbefatte annet og andre.

Kroppen er relasjonell, den er vendt mot verden og åpner seg for den. Omvendt er det verden som fyller mine sanser og gir min bevissthet dets innhold, som skaper min livsverden. Men ikke bare dette: også de inntrykk jeg *ikke* bearbeider med min refleksive bevissthet, blir lagret i kroppen og organisert til meningsfulle helheter som utgjør grunnlaget for min væren i verden.

Dette innebærer ikke at våre sanselige evner fungerer helt og holdent spontant og automatisk. De er tvert imot til de grader avhenging av å oppøves. En dyktig kunstkonservator sies å kunne skille mellom 42 000 ulike fargekulører. Bare når det gjelder en slik farge (eller ikkefarge) som rent *sort*, skiller en mellom over hundretallet hovedvarianter, og siden tilkommer i tillegg alle valører, det vil si grad av lyshet. En trent håndverker sies å kunne, gjennom å stryke med fingrene over en overflate, sanse ujevnheter ned til to *my*, det vil si to tusendels millimeter. Pianostemmeren opererer på et nivå høgt over hva selv de mest avanserte måleapparater kan oppfange.

Objektivering av kroppen

Når sanseligheten blir nummen, tømmes verden på dens kvaliteter, med konsekvenser for menneskets eksistensielle helse.

Er det nettopp dette vi opplever i dagens kroppsregime, når kroppsbruk blir en plikt snarere enn en egenverdi? I stedet for promenaden og spaserturen for opplevelsens skyld – for å nyte solen, vinden, trærne og fuglene, for å gi tanken vinger – blir vi oppfordret til å bruke *skritteller* for å sikre at vi oppnår våre dagelige 10 000 fottrinn, og *staver* for få maksimal treningseffekt (hvis disse nå har noen effekt i det hele tatt).

I stedet for gleden i hverdagsarbeidets umiddelbare meningsfullhet, eller den leikende utfoldelsen i samspill med elementene, forflyttes i vår tid kroppslig utfoldelse til trimkjellere og treningsstudia, hvor vi under ledelse av profesjonelle instruktører frivillig underkaster våre kropper *apparatenes* velde og *måleredskapenes* regime.

Kroppen blir riktignok viet oppmerksomhet, men som objekt snarere enn erkjennende subjekt. Kroppsbruk blir ikke å vende seg *utover* i handling som etablerer gledfulle

relasjoner til en verden som spiller på våre sanser, men tvert imot å vende seg *innover* mot kroppen selv med henblikk på å stille den under viljens kontroll. På denne måte kan dagens sunnhetsregime forstås som i bunn og grunn et uttrykk for selvundertrykkelse gjennom kroppsundertrykkelse.

Vi pleier å lese toppidretten som kroppens triumf over begrensingene, og toppidrettsutøvere kan vitne om ekstatiske opplevelser av *flow*, hvor prosjekt, situasjon og faktisitet smelter sammen i handlingens *nå*. Men toppidretten kan like gjerne fremstå som det tydeligste uttrykket for kroppsundertrykkelse. Det vi beundrer er jo den presterende kroppen snarere enn den sansende. Atleten fremviser resultatet av den *kropps kontroll* som er frembrakt gjennom systematisk overskridelse av ubehagsfølelser og evne til stadig å strekke kroppens ytelser i retning det ekstreme. Det er derfor ikke overraskende at idrettsrelaterede skader i voksende grad forbruker helseapparatets ressurser.

Selvundertrykkelse som modernitetsfenomen

Temaet om det sanselige livets utarming når tanke, følelse og kropp splittes fra hverandre i det moderne samfunnet, er siden lenge blitt tematisert innenfor sosiologien. Georg Simmel påpekte for mer enn hundre år siden at den moderne storbytilværelsen tvinger mennesket til å utvikle *intellektet* (her i betydningen det viljestyrte, kontrollende, selvdisiplinerende, stadig utvelgende) som et *vern* ovenfor de andre nivåene i vårt sjel liv, og da særlig ovenfor sanses- og følelseslivet.

Simmel mente at det moderne livet innebærer en sanselig overbelastning. De fleste av oss lever til hverdags i et miljø full av kunstige stimuli, forpliktelse i ulike retninger, tidsmangel og krav om effektivitet. Fra alle sider blir vi overskyttet av inntrykk, som trekker i våre sanselige jakkeermer og gjør krav på vår oppmerksomhet, og som ikke sjelden utgjør en form for vold mot våre sanser.

Jo mer tettpakket av inntrykk våre livssituasjoner blir, og jo mer oppmerksomhetskrevende vår gjøren og laten er, desto mer informasjon må vi *la være å* ta inn over oss. For å holde ut må vi senke ned våre åndelige visir, skjule oss bak mentale harnisk, gjøre oss selv tonedøve, fargeblinde, ufølsomme ovenfor dufter, former, farger, uttrykk. Det vi reagerer på er de sterke signalene: rødt lys, hylende bremses, den mest slagkraftige reklamen, det uventede, overraskende. Dette er noe vi *lærer* og etter hvert automatiserer – mengder av erfaringer nedfeller seg til en rettet og styrt oppmerksomhet, en avvisning av sanseintrykk, og i alarmert beredskap til handling. En god del av vår mentale energi bruker vi å avskjerme oss fra ytterverden og å selektene vekk inntrykk.

Vi har alle paradoksale opplevelser av plutselig befrielse, som viser hvor anstrengende det er *ikke* å sanse, eller snarere: å holde vekk fra bevisstheten det vi sanser. Først når den elendige viften i forelesningssalens ventilasjonsanlegg *slås av*, merker vi ulyden, fordi vi ikke lengre må bruke krefter på *ikke* å høre den.

Vi utvikler på denne måte en ubalanse mellom våre sjelsevner. Vi undertrykker våre sanser og følelser, og lar intellektet få rollen som undertrykker. På denne måte skaper den moderne urbane tilværelsen en måte å være menneske på, som utgjør et svar på belastningene.

Andre har ment om at vi ved siden av den sanselige overbelastningen i den moderne tilværelsen også opplever en sanselig sultefôring. Når våre livsmiljøer blir preget av rette flater, jevn temperatur, utlikning av dagslysets variasjoner, materialer hvor sporene av biologisk liv og håndens arbeid er utslettet, da sykner de sanselige evnene hen i mangel på trening. Tilpasser vi oss det jevne og utliknede, da snevres samtidig kroppens toleransegrenser ovenfor belastninger inn, med økende ubehags- og smerteopplevelser som resultat.

I vår tid har særlig Michel Foucault vist hvordan maktens ytre trykk ovenfor den enkelte nedfeller seg i en tvang til selvundertrykkelse, som retter seg nettopp mot kroppen. Den enkelte bringes til å stadig gå til rette med seg selv med henblikk på selvforbedring og endring. Mistrivselen med den egne personen, med kroppen og dens uttrykk og muligheter, er den måten makten disiplinere oss til underordning. Misnøyen med seg selv og med det en får ut av livets goder, er slik sett i høgste grad en *historisk* betinget følelse.

Vår historie gir nemlig rike eksempler på perioder med en helt annen verdsetting av sanseligheten. Middelalderens karnevalskultur, hvor kroppen i all sin groteskheter men sanselige åpenhet ble hyllet for sin egen skyld, som motvekt mot kirkens askese, er ett. I barokken var "De fem sansene" et allegorisk standardmotiv for diktere og billedkunstnere. Utviklingen har siden gått – som Freud påpeker med utgangspunkt i seksualiteten – fra å dyrke sanseligheten i seg selv, til å dyrke sanselighetens *objekt*. Sanseligheten blir tingliggjort og ytrestyrt, og dermed blir etter hvert også kroppen objekt snarere enn subjekt.

Estetikk – det aktivt sanselige eller det passivt mottakende?

I vår tid ser vi hvordan hverdagens sanselige utarming blir overkompensert og samtidig henvist til helt spesielle livsområder. Vi kan for eksempel spørre oss om vår tids opptatthet av seksuell nytelse er et uttrykk for at seksualiteten har fått bære mer enn den tåler, nemlig hovedansvaret for vår sanselige forbindelse med verden.

Noen aspekter av sanselighet blir imidlertid drevet til det absurde, nemlig de som er velegnet for kommersialisering og kan gi inntrykk av at en *får mye ut av livet*. For eksempel dette å merke seg (påståtte) kvalitetsforskjeller i vin, eller i investere i musikkannlegg med raffineringer langt utenfor det som øret kan oppfatte. I dag er det en kjempeindustri å selge vann på flaske til en pris av flere millioner ganger prisen av det identisk like vannet i springen, gjennom å forsyne det med fullstendig ikke-eksisterende, kun forestilte kvaliteter. Muligens har fabrikantene krydret vannet med "en dråpe sitron" eller "et hint av lime".

Estetikk i opprinnelig forstand, *æstetas*, betegner nettopp det aktivt sanselige, men er i stigende grad blitt fordreid i retning det passivt mottaende. Vi kan forstå disse alskens elektroniske medie-maskiner som vi forsyner oss med som *sanselige massasjeapparater*. Samtidig: hvis sanseligheten er avstumpet, må det sterke stimuli til. Kan vi forstå deler av den ekstatiske-ekspressive kulturen – sex, drugs and rock-and-roll – som uttrykk for dette? Eller risikosport-fenomenet: først når det er ekkelt, smertefullt og kanskje leder til ond brå død, får livet farge. For ikke å snakke om nåtidsfenomener som Jack-ass og den merkelige selvskadings- og smertekulturen...

Et hovedtema innen livsfilosofi, i så å si alle kulturer, er at rikdom i indre henseende har som forutsetning en enkelhet i ytre. Hvis dette er riktig kan vi spørre oss om vår tids konsumpsjonsnivå i røynda skjuler en indre fattigdom: en mangel på evne til sanselige relasjoner til de enkle og naturlige tingene som hele tiden omgir oss.

Opplevelsesorientering

Kunne vi tenke oss kroppsøvings- og friluftslivsfag som har som hovedmål å styrke menneskets sanselighet og gi grunnlag for å erfare kroppsligheten som en måte å etablere gledefulle relasjoner til verden? Som i stedet for prestasjonsorientering setter opplevelsesorientering.

Hvordan skulle et slikt fag te seg? Jeg henter noen eksempler fra lærere som har prøvd nye veier, og da særlig gjennom integrering med andre såkalt estetiske fag.

Det finnes skoler som ikke har hall, gymnastikksal eller bane-anlegg. Noen lærere opplever dette som en fordel. Naturen byr et mangfold som gir muligheter for sanselig rikdom. Kommer en vekk fra idrettssettingen, kan også *målet* med virksomheten bli et annet. Snarere enn "to keep them busy, happy and good" er hensikten å gi mennesker et fond av sanselige erfaringer, minner og kroppsliggjorte opplevelser.

Da får mange såkalte "aktiviteter" omvendte fortegn. Vi klatrer for å oppleve klippen, slik at den dyktige klatreren er den mest sensible mottakeren av inntrykkene fra fjellnaturen. Vi padler for å oppleve elven, vannet og havet. Vi seiler for å fralokke vinden dens hemmelige egenskaper. Vi går på ski for å oppleve snøens kvaliteter, dens skli og feste, mykhet og fasthet, sneighet og snodighet.

Å gå. Evnen til å bruke beina i ujevn terreng er som kjent på rask retur, men kan oppøves. En uteskolelærer forteller at turen fra skolen og opp til uteskoleområdet til å begynne med tok 20 minutter men ved skoleårets slutt bare fem. Da hadde også elevene vært igjennom å vandre stien barbeint, for å øve opp *fotsansen*, og å gå den med bind for øynene (men i taulag), og uten hodelykt i høstmørke, for å kortslutte den autoritære synssansens dominans slik at andre sanser kan slippe til.

Ved Fosen folkehøgskole er det blitt drevet undervisning i ulike "dialektale ganglag", hvor en sågar nærmet seg det tibetanernes *lung-gom*, vandring som meditasjonsform.

Hudsansen. Det finnes lærere som har lagt svømmeundervisningen til naturlige vann, siden svømming nettopp handler om å oppleve vann mot huden. Å svømme i en elv, og å svømme i havets bølger, gir andre kvaliteter og utvikler delvis andre evner enn den klorerte svømmehallen. Etter min mening burde alle barn og ungdommer på våre breddegrader også oppleve å gå gjennom isen, og å ta seg opp igjen.

Å oppleve stillheten og å lære seg å lytte. I Norge finnes det en riksorganisasjon som heter *Foreningen mot støy* som også arrangerer stillhetsvandring i naturen, særlig i skumringstimen. Mennesker vandrer i lag, og stopper opp med ujevne mellomrom, for å lytte til stillheten. Det er ikke taust i stillheten, men naturens egne lyder får anledning til å tale! Slik kan vi med åpne sanser ta imot det som *kommer oss i møte*, uten at det hele tiden og på sprikende måter kravfullt *trenger seg på*. Vi kan oppleve den stille tidsflyten og etablere moterfaringer til hverdagens selvundertrykkelse og sansekontroll.

De sanselige materialene. Noen barnehager og barneskoler har lyktes i å kvitte seg med standardmaterialet for håndverksmessig utfoldelse for barn, nemlig papirkuler, knekkformer, piperensere, eggkartonger og tomme doruller. I stedet har en valt ekte materialer: skikkelig leire, stein, lær, tre, ull, bark. Selgefløyte om våren. Den tovede luen av ull som en selv har vært med å klippe fra sauene. Labyrinten av havsslipt rullestein. Buen av einer som en selv har skåret i skogen. Matten av siv og knivskafte av masurbjørk. Kosten av bjørkeris. Kransen av

tyttebærlyng og rognebær. Barna oppdager det som enhver håndverker vet: at det er *materialets sanselige kvaliteter* som inspirerer til å skape.

Luktesansen. Den legendariske gymnastikklæreren Gillis Billing lot gymnasieelevne følge et spor gjennom skogen, som han hadde markert gjennom å gni surstrømming mot trestammene. Jeg vet ikke om dette er den beste måten å øve luktesansen. Men jeg vet at hjernefysiologene mener at luktesansen, sammen med hørselen, står i direkte rapport med følelseslivet og hukommelsen. Det er derfor vi blir beveget av musikk. Dufter har egenskapen å vekke de fjerneste minner til live.

Musikk. Flere amerikanske universiteter har som åpne tilbud kurs i kunsten å lytte til musikk. Ikke musikkteori i vanlig forstand, men evnen til å ta til seg ikke bare lydene, men det som musikken sier. Videre: å få tak i de følelseskvaliteter som musikken rommer og som korresponderer med vårt indre. Målet er å oppleve verdi, ikke plikt til å påpeke verdi. Kursene er som nevnt åpne for alle og teller selvsagt med i eksamen.

Hverdagens arbeid. I noen skoler er kroppsøvingfaget blitt knyttet til at elevene deltar i alle de sysler som hører med til et gårdsbruk. En får være med om lammingen om våren og gledes over det nye livet – og sørge over lammet som døde. En slipper kyrne ut på vårbeite og får en uforglemmelig opplevelse av hva frihetsfølelse kan være. En setter, hypper og plukker poteter og lærer å bruke kroppen. Så kommer en etter hvert til *høy-skolen*, altså innhøstingen av høy, hvor en i gammel ordning forener sliten med *gleden i drivet* i arbeidet og med musikk og dans på loven. Og å hoppe i høyet (selvsagt i bokstavelig, ikke i overført forstand...).

Rytme og ergonomi I svenske skogsbygder het det at barna måtte begynne i skogen før skolealderen, skulle ryggen holde livet ut. Begynte en seinere, var en blitt altfor sterk slik at en kunne bruke kroppen feil. Opplevelse av å utføre et arbeide gjennom avspendt å holde en kroppsrytme i gang, er sentral i kroppsopplevelsen. Å gå med ljà, å hogge ved, å ro, padle, gå på ski og å vandre i terreng, handler om rytme. Rytmen i arbeidet er hemmeligheten i mange håndverk – fra båtbygging til musikk. Og nettopp når en skal spinne en tråd.

Sanselighetens egenverdi

Jeg har tegnet et bilde av en tenking og en kultur som lager en motsetning mellom kropp og sanselighet på den ene siden og kognitive evner på den andre. Alle som har studert pedagogikk vet at vår kunnskapsarv ikke gir et fullt så polarisert bilde. Helt siden Aristoteles har en vektlagt sansingen som helt fundamental for menneskelig utvikling og selvrealisering.

Sansene er ifølge Aristoteles uspesifikke, de skiller ikke mellom vesentlig og uvesentlig, men tar inn ”alt”. Først ved neste stadium, refleksjonen og erfaringen, kan vi finne ut hva som er de vesentlige egenskapene, vi *abstraherer*: skiller ut det tilfeldige og varierte. Og først som et tredje trinn kan vi vinne sann kunnskap om tingenes egentlige vesen, deres *form*. På dette nivået er vi fremme ved det sant menneskelige: innsikt i tingenes natur slik de ter seg hvis en *bortser* fra mangfold og ulikheter.

På denne måte får sanser, kropp og opplevelse av tilværelsens kvaliteter, til syvende og sist en instrumentell rolle i forhold til det endelige målet, nemlig teoretisk innsikt. Skolehverdagen viser hvor lett det er å ta snarveier utenom sanselig erkjennelse, hvis målet er at eleven eller studenten skal reprodusere en målbar mengde ”kunnskapsstoff”.

Kroppsøvings- og friluftslivsfagene bør selvsagt bidra til å tråkke opp de halvt igjengrodde induktive stiene fra sanselig opplevelse via refleksjon og til teoretisk innsikt. I dette innlegget har jeg prøvd å hevde også noe annet, nemlig sanselighetens *egenverdi*, som grunnlaget for å ta del av kvalitetene i den verden som omgir oss. Sanselige evner krever trening og øving, men gir en rikdom som hver og en kan øse av med fulle hender, uten at det går ut over andres muligheter til det samme eller øder jorden ressurser.

Nylig ga jeg meg tid en søndag ettermiddag til en ærendeløs tur på Lifjell i Telemark:

Livsmelodien på høstfjellet er enklere men uendelig mye mer rikt orkestrert. Pulsene slår med en annen rytme, lungene drikker fjelluftens klarhet, blikket blir skarpere og fargene tydeligere. Landskapets linjer blir samstemt med min kropps rytmer og bevegelser, og når jeg vandrer i lendet vandrer lendet inn i meg. Den kropp jeg lever i føles annerledes, og jeg overrasker meg med å prøvende strekke meg ut i den, gjøre den til min. Jeg hiver ryggsekken på en tørr bakke, riper en håndfull solvarme kreklingbær og kjenner hvordan livet smaker uten å være forsukret...